

Mooseksen kirjojen muokatut versiot

Qumranin tekstilöytöjen merkitys kirjallisten perinteiden kehityksen ymmärtämiselle

Mikä on oikea versio Raamatusta? Tähän voi etsiä vastausta esimerkiksi erilaisista tavoista käyttää Raamattua. Joillekin, etenkin nuoremmille Raamatun lukijoille, vuoden 1992 suomenkielinen käännös on se oikea Raamatun teksti. Toisia puhuttelee enemmän vuoden 1933/38 käännös, jonka kieli on vanhahtavampaa kuin uuden käännöksen. Käännöstekniikaltaan poikkeavien Raamattujen lisäksi on olemassa myös sisällöltään erilaisia versioita. Toisissa on Vanhan ja Uuden testamentin lisäksi myös niin sanotut deuterokanoniset kirjat eli Vanhan testamentin apokryfikirjat. Vieraskieliset raamatunkäännökset saattavat lisäksi korostaa eri teemoja tai näkökulmia. Niinpä on olemassa esimerkiksi englannin- ja saksankielisinä käännöksinä naisten Raamattu, Jeesuksen sanoja korostava Raamattu ja Haprealaisen Raamatun juutalainen käännös. Aikuisille tarkoitettujen Raamattujen lisäksi on saatavilla monenlaisia lastenraamattuja, jotka sisältävät vain valikoiman Raamatun kertomuksia. Käännösten lisäksi alkukieliä osaavan lukijan on mahdollista lukea heprean-, aramean- ja kreikankielisiä painoksia. Tämän valtaisan valikoiman äärellä herää kysymys, mikä eri vaihtoehdoista on ”oikea Raamattu” tai mikä niistä edustaa tekstiperinnettä parhaiten.

Haprealaisen Raamatun sisältämistä traditioista tunnettiin jo antiikin aikana erilaisia versioita. Myös Raamattu itse sisältää erilaisia versioita näistä perinteistä. Esimerkiksi Aikakirjat muotoilevat uudelleen

Samuelin ja Kuningasten kirjojen historiakuva-uksia. Eräiden Raamatun henkilöhahmojen kohdalla riippuvuussuhteet sitä vastoin ovat epäselviä. Esimerkiksi profeettakirjat viittaavat Moosekseen (katso Jes. 63:11–12, Jer. 15:1, Miika 6:4). Olivatko ne varhaisempia kuin jotkut Mooseksen kirjojen sisältämät perinteet, vai tulisiko riippuvuussuhteet nähdä toisin päin? Selkeää vastausta kysymykseen, kumpi teksteistä on varhaisempi ja kumpi muokkaa kumpaa, ei aina ole.

Qumranin tekstilöytöjen avulla tutkijat ovat saaneet uusia todisteita Toisen temppelin ajan juutalaisten kirjallisten traditioiden muokkaamisesta. Qumranista löytyneet kirjoitukset osoittavat, että niiden kirjoittamisaikana oli olemassa lukuisia tekstejä, jotka linkittyvät eri tavoin Haprealaisen Raamatun perinteiden kanssa. Tässä artikkelissa pohdimme Qumranista löytyneiden Mooseksen kirjojen eli Tooran muokattujen versioiden merkitystä Haprealaisen Raamatun tutkimukselle. Käytämme esimerkkiteksteinä kahta parhaiten säilynyttä muokattua versiota, Tempelikääröä ja Riemuvuosien kirjaa. Näiden avulla keskitymme tarkastelemaan erityisesti muokkauksia Mooseksen kirjojen osista ja näiden muokattujen versioiden suhdetta Haprealaiseen Raamattuun.

Qumranin tekstilöytöjen myötä muokatut versiot ovat nousseet raamatuntutkimuksessa uudelleen asemaan. Tekstilöydöt ovat osoittaneet, että

muokatut versiot olivat tyypillisiä Toisen temppe-
lin aikakaudella ennen kaanonin muotoutumista.
Qumranin tekstilöydöt ovat myös lisänneet tutkijoi-
den kykyä arvioida eri kirjoitusten asemaa antiikin
juutalaisuudessa. Vastakkainasettelu kanonisten ja
muiden tekstien välillä ei kuvasta tekstien luonnetta
ja asemaa Toisen temppelein ajalla, vaan kertoo en-
nemmin tutkijoiden ennakoasenteista. Tämänhet-
kisen tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että
osa muokatuista versioista oli omana aikanaan ah-
kerassa käytössä. Joissain yhteisöissä niitä saatettiin
pitää jopa myöhemmin Raamatun kaanoniin pää-
tyneisiin kirjoituksiin verrattavina arvovaltaisina
teksteinä.¹ Näin ollen tekstien muokattuja versioita
ei ole syytä pitää vain marginaali-ilmiönä juutalais-
ten aikalaistekstien joukossa.

TUTKIMUSHISTORIA JA TERMINOLOGIAN MUOTOUTUMINEN

Eräät antiikin aikana syntyneet muokatut versiot
Mooseksen kirjoista, kuten juutalaisen filosofin
Filon Aleksandrialaisen sekä historioitsija Flavius
Josefuksen teokset, on tunnettu jo pitkään. Sekä Filon
että Josefus siteeraavat kirjoituksissaan tekstejä,
jotka päättyivät myöhemmin osaksi Heprealaista
Raamattua. Etenkin Josefuksen teos *Antiquitates
judaicae*, jossa kirjoittaja muokkaa juutalaisten
historiaa lainaten Heprealaisen Raamatun tekstejä,
on ollut tärkeä vertailukohta raamatuntutkijoille.
Kiinnostavaa on, että toisaalla Josefus väittää, ettei
tekstiä saanut muuttaa mitenkään (*Contra Apionem*
1.42). Kuitenkin Josefuksen *Antiquitates judaicae*
poikkeaa paikoittain niin huomattavasti Heprealai-
sen Raamatun sanamuodosta, että on mahdotonta
ajatella sen olleen Josefuksen ainoa lähde kirjoitus-
työssään. Tutkijat ovatkin arvelleet, että Josefus on
ollut riippuvainen myös muista traditioista, mutta
niitä ei pystytä tunnistamaan.

Vielä selkeämmin varhainen juutalainen
muokattujen versioiden kirjoitusperinne nousi
tietoisuuteen 1800-luvun lopulla, kun Etiopiassa
työskennelleet lähetyssaarnaajat huomasivat, että
koptikirkon pyhien kirjoitusten joukossa on myös
Riemuvuosien kirja, joka muokkaa huomattavasti
Ensimmäistä ja Toista Mooseksen kirjaa.

Muokattujen versioiden tutkimushistoriaa voisi
suurpiirteisesti kuvailla siten, että vaikka tällaisten

tekstien olemassaolo oli laajalti tiedossa jo 1800-lu-
vun lopulla, tekstejä tutkittiin jonkinlaisina poik-
keustapauksina ”oikean” raamatuntekstin rinnalla.
Asetelmaa, jossa muokatut versiot ymmärrettiin vä-
hempiarvoisina kuin niiden taustalla piilevät tekstit,
kuvastavat myös kirjoituksista toisinaan käytetyt ni-
met. Esimerkiksi Riemuvuosien kirjasta on käytetty
sen kreikankielisen käännöksen perusteella joskus
nimeä Leptogenesis eli Pieni Genesis.

Qumranin tekstilöytöjen myötä tutkijoilla on
käytössään huomattavasti aiempaa laajempi vali-
koima nykyisen Heprealaisen Raamatun tekstien
muokattuja versioita, mutta monet pitävät niitä
edelleen vähemmän arvostettuina verrattuna sellai-
siin kirjoituksiin, jotka päättyivät lopulta kaanoniin.
Esimerkiksi varhaisimmat Qumranin tekstilöytö-
jen parissa työskennelleet tutkijat jaottelivat tekstit
neljään kategoriaan: raamatulliset kirjoitukset,
apokryfiset kirjoitukset, pseudepigrafit² ja Qumra-
nin yhteisön omat kirjoitukset.³ Tämän luokittelun
taustalla näkyy perinteinen kristillinen näkemys,
jonka mukaan on olemassa Vanha testamentti, sen
apokryfikirjat ja pseudepigrafit. Näiden kategorioiden
ulkopuoliset tekstit pyrittiin sijoittamaan uusiin
lähtökohtaisesti vähempiarvoisiin luokkiin.

Heprealaisen Raamatun muokattujen versioi-
den tutkimuksen uranuurtaja oli Géza Vermes. Hän
havaitti 1960-luvun alussa juutalaisen kirjallisen
perinteen parissa tekemässään tutkimuksessa lu-
kuisten kirjoitusten käyttävän kirjallisia tekniikoita,
joille hän antoi nimityksen ”Rewritten Bible”.⁴ Hän
esitti, että muokatut versiot Heprealaisesta Raama-
tusta ovat yhteydessä niiden lähteenä olevaan teks-
tiin joko temaattisesti tai kerronnallisesti. Muokattu
versio poikkeaa raamatullisesta pohjatekstistään

1 Arvovaltaisilla teksteillä tarkoitamme teoksia, joita pi-
dettiin Toisen temppelein ajalla erityisen merkittävänä.
Osa tällaisista teksteistä jäi myöhemmin muotoutuneeseen
kaanonin ulkopuolelle. Kananonin muotoutumisesta ja
tekstien arvovaltaisuudesta ks. Seppäsen ja von Weissen-
bergin artikkeli tässä numerossa. Ks. myös Zahn 2011 ja
von Weissenberg 2009, 137–147.

2 Pseudepigrafit ovat jonkun tunnetun, yleensä Raamatussa
mainitun henkilöahmon nimissä kirjoitettuja tekstejä.

3 Cross 1995, 44–45; ks. myös Jokirannan artikkeli tässä
numerossa.

4 Vermes 1973, 95.

tekstijaksojen uudella järjestelyllä ja eri kohtien yhdistelyllä. Tältä pohjalta hän määritteli ryhmän muokattuja versioita. Vermesin luokittelun mukaan niihin kuului Genesis-apokryfi,⁵ joka lukeutui ensimmäisten Qumranista löydettyjen tekstien joukkoon. Tämän lisäksi Vermesin mukaan palestiinalaiset targumit (arameankieliset Hephrealaista Raamattua selittävät käännökset), Josefuksen *Antiquitates judaicae*, pseudo-Filon, Riemuvuosien kirja ja keskiaikainen *Sefer ha-Yashar* edustivat Hephrealaisen Raamatun muokattuja versioita.⁶

Samoihin aikoihin, kun Vermes puhui ”Rewritten Bible” -kategoriasta kuvatessaan tietyissä kirjoituksissa esiintyvää kerronnallista tekniikkaa, ryhdyttiin muokatuista versioista käyttämään muunkinlaisia nimityksiä. Harald L. Ginsberg lanseerasi termin ”parabiblical literature” puhuessaan muokatuista versioista, jotka käyttävät pohjatekstinään Raamatun kirjoituksia. Vermesistä poiketen, Ginsberg käytti termiä puhuessaan tietyistä kirjallisesta tekstilajista. Siihen kuuluvat Ginsbergin mukaan Genesis-apokryfi, pseudo-Filon ja Riemuvuosien kirja – siis lähes sama joukko tekstejä, joita Vermes kuvailee ”Rewritten Bible” -teksteiksi. Nämä kaikki muokkaavat Hephrealaisen Raamatun tekstiä ja toisinaan tekevät siihen lisäyksiä.⁷ Ginsbergin kategoria eroaa Vermesistä erityisesti siinä, että ”parabiblical” -termi ei kata kommentaarikirjallisuutta tai ainakaan sellaisia tekstejä, jotka lainaavat suoraan Hephrealaista Raamattua (kuten midrašit tai pešerit). Myöhemmin tutkijat ovat käyttäneet laajalti sekä Vermesin että Ginsbergin ehdottamia luokitteluja moninaisin toisistaan poikkeavin tavoin.⁸ Termi ”parabiblical” näkyy erityisen vahvasti Qumranin tekstien virallisessa julkaisusarjassa, Discoveries in the Judaean Desert (DJD), jossa Emanuel Tov käyttää termiä hyvin laajasti otsikkona lukuisille läheisesti Hephrealaisen Raamatun tekstiä muistuttaville teksteille. DJD-sarjan neljästäkymmenestä osasta neljä julkaisua sisältää ainoastaan ”parabiblical” tekstejä (DJD 13, 19, 22 ja 30). Tämän otsikon alle voidaan sijoittaa myös muualla julkaistuja tekstejä.⁹

Muokatuista versioista käytetty terminologia on joutunut tällä vuosituhannella uudelleenarvioitavaksi. Eräs keskeinen muutos, joka kuvaa hyvin nykyistä keskustelua, on taipumus vältellä sellaista sanastoa, joka luo voimakkaita mielikuvia Raamatun

olemassaolosta Toisen temppelin aikakaudella. Tutkijat ovat useaan otteeseen korostaneet, että antiikin teksteistä puhuttaessa termit ”Rewritten Bible” tai ”parabiblical” ontuvat. Koska kaanon syntyi vasta toisella vuosisadalla ajanlaskun alun jälkeen, ei nykyisin kanonisia ja sen ulkopuolisia kirjoituksia voi asettaa vastakkain antiikin tilanteesta keskusteltaessa. Sen vuoksi muokatuista versioista on siirrytty käyttämään termejä kuten ”rewritten Scripture”¹⁰ tai ”parascriptural literature”¹¹. Myös näitä termejä on joskus kritisoitu siitä, että ne heijastavat kirjallisuuden myöhäisempää uskonnollista asemaa ja jättävät ulkopuolelleen valtavan määrän kirjoituksia, joilla saattoi olla merkittävä asema antiikin maailmassa. Ratkaisua terminologian ongelmiin on haettu esimerkiksi kirjallisuustieteistä, jossa muokattuja versioita jo olemassa olevasta kirjallisuudesta kutsutaan arvoneutraalisti parateksteiksi.¹²

Uusien termien ohella viimeaikaista keskustelua on leimannut halu irrottautua käyttämästä edellä kuvattuja termejä otsikkona tyylilajille, jota muokatut versiot edustavat. Pikemminkin nykyisin huomioidaan, että muokatut versiot käyttävät läheintään mitä erilaisimpia tekstejä. Sen seurauksena eri termeillä tarkoitetaan yhä useammin kirjallisen lajin sijasta kirjallista työskentelyprosessia, jossa erilaisia tekstejä ja traditioita käytetään pohjana uudelle kirjoitukselle.¹³

Muokattujen versioiden tutkimuksessa on havaittavissa asteittainen siirtyminen vanhojen nimikkeiden käytöstä uusien luomiseen. On ymmärrettävää, että uusia tekstilöytöjä pyritään ensin sijoittamaan olemassa olevien otsikoiden alle, mutta kun huomataan, ettei jokin teksti sovi näihin jaoteluihin, kehitetään uusia. Uuden terminologian ja luokittelun taustalla on siis toisaalta halu ja tarve hallita tutkittavaa tekstimateriaalia, toisaalta tyytymättömyys jo käytössä oleviin termeihin ja luokiteluihin.¹⁴

QUMRANIN TEKSTILÖYDÖT HEIJASTELEVAT MUOKATTUJEN VERSIOIDEN KIRJOJA

Qumranista löydetyt muokatut versiot eroavat toisistaan huomattavasti siinä, miten eri kirjoitukset linkittyvät pohjatekstiinsä. Osa muokatuista versioista seuraa pohjatekstiään hyvin tarkasti. On

hyvin todennäköistä, ettei tekstin kuullut ihminen pystynyt erottamaan sitä aiemmin tuntemastaan pohjatekstistä. Tähän ryhmään kuuluu muun muassa Samarialainen Pentateukki, joka harmonisoi Heprealaisen Raamatun sisältämiä epäjohdonmuokkauksia ja tekee paikoittain selvempiä lisäyksiä. Lisäksi se sisältää joitakin ideologisia painotuksia, mutta ei muuten eroa pohjatekstistään.

Toisen ryhmän muokatuista versioista muodostavat ne tekstit, joissa tekstiä on muokattu vapaammin. Tekstijaksoja on järjestelty uudelleen ja joitain jaksoja on jätetty kokonaan pois. Kuitenkin pohjateksti on pääosin tunnistettavissa. Tällaisia tekstejä ovat muun muassa Temppelelikäärö ja Riemuvuosien kirja, joille on tyypillistä se, että muokattua versiota pidetään yhtä arvovaltaisena tai jopa arvovaltaisempänä kuin sen pohjatekstiä.¹⁵

Kolmanneksi Qumranista löytyi tekstejä, jotka on laadittu kahta edellistä ryhmää vapaammin, eivätkä ne seuraa pohjatekstiä tarkasti. Tähän viimeiseen ryhmään kuuluvat esimerkiksi ne kirjoitukset, jotka kietoutuvat yksittäisen henkilöhaamon (esim. Leevi tai Mooses) tai tapahtuman (esim. vedenpainsumus) ympärille. Tutkijat ovat esittäneet muokatuista versioista monenlaisia luokitteluita, joissa näkemykset pohjatekstin hyödyntämisestä vaihtelevat. Tässä esittämämme jaottelu ei ole kaiken kattava eikä ongelmaton, mutta tässä tutkimusvaiheessa mielestämme paras malli muokattujen versioiden hahmottamiseen.¹⁶

Vaikka muokatut versiot saattavat käyttää lähteenään mitä hyvänsä Heprealaisen Raamatun kirjoitusta, ehdottomasti suosituin pohjateksti näyttää olleen Mooseksen kirjat. Niistä on säilynyt lukuisia erilaisia muokattuja versioita, jotka edustavat kaikkia edellä kuvatuista tekstiryhmistä. Tämän artikkelin seuraavassa vaiheessa keskitymme kahteen keskeiseen tällaiseen esimerkkitekstiin: Temppelelikääröön ja Riemuvuosien kirjaan.

KESKEISIÄ ESIMERKKEJÄ MOOSEKSEN KIRJOJEN MUOKATUISTA VERSIOISTA

Temppelelikäärö

Eräs kaikkein tutkituimmista Qumranista löydettyistä teksteistä on Temppelelikäärö. Teoksesta on säilynyt ainakin neljä fragmentaarista kopiota (11QT^a,

11QT^b, 11QT^c, 4Q524),¹⁷ joista laajin käsikirjoitus, 11QT^a, on yksi Qumranin parhaiten säilyneistä käsikirjoituksista. Käsikirjoitus on noin kahdeksan metriä pitkä. Näin hyvin säilynyt käsikirjoitus on erittäin harvinainen ottaen huomioon, että valtaosa Qumranin teksteistä on säilynyt ainoastaan fragmentteina. Kirjoitus ajoitetaan yleensä toiselle ajanlaskun alkua edeltävälle vuosisadalle. Varhaisin siitä säilynyt kopio (4Q524) on laadittu noin 150 eKr.¹⁸ On kuitenkin mahdollista, että itse teksti oli laadittu jo jonkin verran aiemmin. Nykytutkimuksessa Qumranin liike ajoitetaan Temppelelikäärön kirjoittamista myöhäisemmäksi, minkä vuoksi

5 Ks. Sollamo 1997.

6 Vermes 1973, 95–6, 124.

7 Ginsberg 1967, 574.

8 Esim. Alexander 1998 käyttää termiä ”Rewritten Bible”. Ks. myös Bernstein 2005; Laato & van Ruiten 2008. Termiä ”parabiblical” ovat lisäksi käyttäneet Tov 1994, García Martínez 1994 sekä Lange & Mittmann-Richert 2002.

9 Erityisesti Genesis-apokryfista on julkaistu editioita myös muualla. Lisäksi DJD-sarjan niteet 1, 3, 5, 25, 26, 28, 31 ja 36 sisältävät joitain ”parabiblical” tekstejä.

10 Brooke 2002; VanderKam 2002 ja White Crawford 2008.

11 Kraft 2007.

12 Alexander, Lange & Pillinger 2010 hyödyntävät Gérard Genetten kirjallisuusteoriaa.

13 Ks. Brooke 2005, 85–104; Alexander, Lange & Pillinger 2010.

14 Luokittelusta ks. Falk 2007, 1–25.

15 Kuvaamme tätä tarkemmin seuraavassa luvussa.

16 Esittämämme jaottelu heijastaa karkeasti Sidnie White Crawfordin (2008) teoriaa siitä, miten muokatut versiot käyttävät lähdetekstiään. Suurin ero White Crawfordin ja tämän artikkelin kirjoittajien näkemysten välillä koskee ns. Reworked Pentateuch -tekstien asemaa. Nämä tekstit sisältyvät viiteen Qumranista löytyneeseen käsikirjoitukseen (4Q158, 4Q364–367), jotka ovat olleet kiivaan keskustelun kohteena 1990-luvun lopulta alkaen. Tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, muodostavatko käsikirjoitukset kokoelman, millainen asema teksteillä oli Toisen temppelelin ajalla tai mikä on Reworked Pentateuch -tekstien suhde niiden pohjatekstiin. Emme käsittele näitä tekstejä tässä artikkelissa laajemmin, sillä näkemyksemme mukaan ne ovat muihin Pentateukin kopioihin verrattavissa olevia Pentateukki-käsikirjoituksia eivätkä siten ole muokattuja versioita. Vrt. White Crawford 2008.

17 Mahdollisesti myös 4Q365a sisältää kopion Temppelelikääröstä, mutta kyseisen käsikirjoituksen asemasta ei olla yksimielisiä.

18 White Crawford 2008, 24–26.

Temppelikääröä ei yleisesti pidetä liikkeen laatimana kirjoituksena.

Sisällöltään Temppelikäärö on lakiteksti, joka seuraa karkeasti Pentateukin kerrontaa.¹⁹ Puhuesaan laeista Temppelikäärö käyttää lähteenään erityisesti Viidettä Mooseksen kirjaa, jonka vaikutus näkyy varsinkin kirjoituksen loppupuolella (11QT 51–66). Temppelikäärössä Mooseksen kirjan lakeja kehitellään pidemmälle tulkitsemalla niitä uudelleen. Teksti on laadittu yksikön ensimmäisessä persoonassa. Puhujana on Jumala, joka puhuttelee Moosesta Siinailla. Kirjoituksen kerrontatyylipiiriksi vakuuttamaan lukijan siitä, että teksti on suoraan Jumalalta tulevaa julistusta.

Kuvauksessaan temppeleistä (11QT 1–13) teksti myötäilee Ensimmäisen kuninkaiden kirjan kuvasta Salomon temppeleistä (1. Kun. 6). Lisäksi kirjoittaja on tuntenut Hesekielin kirjan luvut 40–48, joissa annetaan ohjeita temppelein mitoista. Temppelikäärön kirjoittaja noudattaa aurinkokalenturia,²⁰ jolla on useita linkkejä Qumranista löydettyihin teksteihin. Kaiken kaikkiaan kirjoitus muokkaa Heprealaista Raamattua käyttämällä Mooseksen kirjoista tuttua kerronnallista viitekehystä (Siinai) sekä muokkaamalla niihin sisältyviä lakeja.

Temppelikäärön tekstijulkaisun alkuperäinen toimittaja Yigael Yadin oli vakuuttunut siitä, että se oli Qumranin liikkeen laatima kirjoitus, jota pidettiin sen keskuudessa auktoritatiivisessa asemassa.²¹ Yadin esitti, että Temppelikääröllä oli Mooseksen kirjoihin rinnastettava asema yhteisön elämässä, minkä vuoksi Temppelikäärön lait olivat sitovia yhteisön arjessa. Yadinin mukaan Temppelikäärön sisältämä laintulkinta muistuttaa huomattavasti muiden Qumranin yhteisön piirissä laadittujen tekstien laintulkintaa. Kiinnostavaa on, että yhteisön omina pitämät tekstit eroavat laintulkinnassaan Mišnan sisältämistä tulkinnoista.²² Esimerkiksi puhtausäännöksiltään kaksi lakikokoelmaa eroaa toisistaan. Temppelikäärö kiinnittää erityistä huomiota sukupuolisuhteiden aiheuttamaan rituaaliseen epäpuhtauteen ja kieltää seksuaalisen kanssakäymisen Jerusalemissa. Lisäksi teksti kieltää saapumasta Jerusalemiin sukupuoliyhteyttä seuraavina kolmena päivänä (11QT 45:11–12). Nämä kiellot pohjautuvat löyhästi toisen Mooseksen kirjan sisältämiin käskyihin (2. Moos 19:10–15). Mišna ei sisällä

vastaavia kieltoja. Yadinin mielestä oli mahdotonta ajatella, että Mišnan ja Temppelikäärön vastakkaiset näkemykset laista olisivat voineet syntyä samassa ympäristössä. Hänen mukaansa on loogisempaa ajatella, että kirjoitukset sisälsivät eri yhteisöjen toisistaan poikkeavaa laintulkintaa.

Vaikka Temppelikääröä ei pidetä Qumranin liikkeen laatimana kirjoituksena, sillä on useita kiinnostavia linkkejä kyseiseen liikkeeseen. Yksi niistä koskee juuri sukupuolisuhteita koskevaa rituaalista epäpuhtautta. Vastaava kieltö, joka kieltää tulemasta Jerusalemiin kolmen päivän kuluessa yhdyntästä, löytyy Damaskon kirjasta (CD 12:1–2), jota on totuttu pitämään liikkeen omana kirjoituksena.²³ Lisäksi paleografia näyttää puoltavan sitä, että jotkut Temppelikäärön myöhemmistä kopioista on laadittu juuri Qumranin liikkeessä. Johannes P. M. van der Ploeg on esittänyt, että käsikirjoituksen 11QT^a laati sama kirjuri, joka kirjoitti luolasta 1 löytyneen Habakukin pešerin (1QpHab).²⁴ Valtaosa tutkijoista ajattelee Habakukin pešerin edustavan Qumranin liikkeen omaa kirjallisuutta. Siten on mahdollista nähdä yhteys Temppelikäärön ja Qumranin liikkeen välillä. Nykyisin suurin osa tutkijoista hyväksyy teorian, jonka mukaan teksti oli laadittu jo ennen Qumranin liikkeen perustamista. Tällöin sen olisi voinut kirjoittaa jokin Qumranin liikettä edeltänyt ryhmä, jonka laintulkinnalla oli yhtäläisyyksiä myöhempien Qumranilta löydettyjen tekstien kanssa. Näkemykset tämän ryhmän identiteetistä vaihtelevat.²⁵

Temppelikäärön asemaa antiikin juutalaisuudessa sekä sen suhdetta muihin tunnettuihin teksteihin ei ole vielä ratkaistu. Yadin esitti, että kyseessä oli kirjoitus, joka tuli ymmärtää kanonisiin teksteihin rinnastettavaksi. Vaikka viimeaikainen tutkimus on käsitellyt Temppelikääröä huomattavasti varovaisemmin, useat tutkijat ovat hyväksyneet ajatuksen, että Temppelikäärö tunnettiin hyvin antiikin juutalaisuudessa. Peter W. Flint sekä James C. VanderKam kutsuvat tekstiä auktoritatiiviseksi kirjoitukseksi.²⁶ Myös Sidnie White Crawfordin mielestä kirjoitus on saattanut olla auktoritatiivinen.²⁷ Kaiken kaikkiaan tutkijoiden käytössä oleva terminologia soveltuu varsin huonosti Temppelikääröön. Koska kirjoitus on löytynyt ainoastaan Qumranista, on syytä olettaa, että sillä on jokin

yhteys paikkaan. Toisaalta sisältönsä puolesta tekstin voisi sijoittaa myös johonkin toiseen varhaiseen juutalaiseen ryhmään.

Riemuvuosien kirja

Riemuvuosien kirja, johon tässä artikkelin alussa viittasimme, on yksi tunnetuimmista Mooseksen kirjojen muokatuista versioista.²⁸ Teos, jota ei ole tarkoitettu korvaamaan ensimmäistä ja toista Mooseksen kirjaa,²⁹ sisältää Mooseksen kirjoja muistuttavaa kerrontaa luomisesta juutalaisten Egyptistä lähtöön saakka (vrt. 1. Moos. 1:1 – 2. Moos. 12:50). Uusi tekstikokonaisuus on syntynyt pohjatekstiä laajentamalla, supistamalla sekä uudelleenjärjestämällä – paikoin merkittävästikin.³⁰

Riemuvuosien kirja on säilynyt kokonaisena ainoastaan muinaisetiopian eli ge'ezin kielellä, mikä vuoksi tekstin kriittinen editio on laadittu juuri näiden käsikirjoitusten perusteella.³¹ Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että teos kirjoitettiin alun perin hepreaksi ja käännettiin myöhemmin kreikan kautta latinaksi ja ge'eziksi. Erilajuisia katkelmia Riemuvuosien kirjan erikielisiä versioista on säilynyt, mutta latinan- ja ge'ezinkieliset ovat niistä selkeästi laajimpia. Lisäksi Qumranista on löydetty hepreankielisiä fragmentteja neljästä- tai viidestätoista Riemuvuosien kirjan kopiosta.³² Ne tukevat tutkijoiden jo aiemmin muodostamaa näkemystä Riemuvuosien kirjan alkuperäisestä kielestä. Riemuvuosien kirjan hepreankielisten fragmenttien tutkiminen on lisäksi osoittanut, että ge'ezinkielinen käännös seuraa alkuperäistä tekstiä varsin tarkasti. Riemuvuosien kirjan alkuperäisestä nimestä ei ole varmuutta,³³ sillä säilyneet käsikirjoitukset eivät sisällä varsinaista teoksen otsikkoa. On myös mahdollista, ettei sillä ole alun perin ollut lainkaan erillistä otsikkoa.

Suurin osa tutkijoista ajoittaa tekstin toiselle ajanlaskua edeltävälle vuosisadalle. Varhaisin tunnettu Riemuvuosien kirjan kopio (4Q216) on ajoitettu vuosien 125–100 eKr. välille. Itse teksti on kuitenkin varhaisempi. Nykyisin tutkijoiden keskuudessa vallitseva käsitys Riemuvuosien kirjan ajoituksesta on VanderKamin argumentoima ajoitus vuosien 160–150 eKr. välille.³⁴

Riemuvuosien kirja on poleeminen teos, jossa vastustetaan liberaaleja, hellenismimyönteisiä juutalaisia. Lukijan halutaan omaksuvan nationalistisia

ajatuksia ja pysyvän erillään toisinajattelijoista. Aikana, jona juutalaiset olivat vieraan kulttuurin vaikutuspiirissä, heillä oli väkisinakin painetta omaksua piirteitä siitä. Tätä taustaa vasten Riemuvuosien kirjassa voidaan havaita vahva korostus Israelin kansan vapauden puolesta ja heidän oikeudestaan omaan

19 Tempelikäärön suhteesta Heprealaiseen Raamattuun ks. Riska 2008.

20 Aurinkokalenterin perusyksikkönä on Maan auringon ympäri tekemä kierros. Kalenterivuosi on sidottu esimerkiksi tiettyjen tähtikuvioiden siirtymiseen maasta katsottuna samaan asentoon tai tietyn ajanjakson väleihin toistuvan samanpituisen päivän odottamiseen (vrt. kevätpäiväntaus tai talvipäivänseisaus). Molemmissa tapauksissa vuoden pituudeksi saadaan noin 365 päivää. Vuotta tulee tosin tasata kolmen kuukauden välein karkauspäivillä, jos aurinkokalenteri ja luonnon vuodenajat halutaan pitää jokoinkin samassa rytmissä.

21 Yadinin hepreankielinen teos vuodelta 1977 on käännetty englanniksi vuonna 1985. Yadin 1985, 68 esittää: ”it [the Temple Scroll] was conceived and accepted by the Essene community as a sacred canonical work.” Tämän teorian kärkkäin kriitikko oli Hartmut Stegemann. Ks. Stegemann 1988.

22 Mišnalla on juutalainen lakikokoelma, johon sisältyy rabbinen lakia koskevia selityksiä. Se koottiin noin vuonna 200 jKr.

23 Ks. Jutta Jokirannan artikkeli tässä numerossa.

24 Van der Ploeg 1978.

25 García Martínez 1991; 2000; Schiffman 2008, 17–18.

26 Flint & VanderKam 2002, 178.

27 White Crawford 2008, 88.

28 Hyvän yleiskuvan Riemuvuosien kirjan tämän hetkisestä tutkimustilanteesta antaa VanderKam 2008, 405–431.

29 Riemuvuosien kirjassa esiintyy useita kertoja (mm. 2:24; 6:22; 30:12; 5:6) ilmaus ’ensimmäinen laki’, jolla viitataan Tooraan. Ensimmäisen lain korostaminen uudessa kirjallisessa teoksessa kertoo siitä, ettei uudemman ollut tarkoitus korvata varhaisempaa, vaan ne oli tarkoitettu käytettäväksi yhdessä. Najman 2003, 43–50.

30 Van Ruiten 2012, 121–156.

31 VanderKam 1989.

32 Lukumäärä on viisitoista, jos käsikirjoitus 4Q217 luetaan Riemuvuosien kirjan kopioksi. Lisäksi luulasta 4 löydettiin fragmentteja kolmesta pseudo-Riemuvuosien kirjaksi nimitystä käsikirjoituksesta. VanderKam 2001, 11–17.

33 Damaskon kirjassa (CD 16:3–4) Riemuvuosien kirjaan viitataan tekstinä, jossa puhutaan ”aikojen jakamisesta heidän riemuvuosikseen ja viikoikseen”. Teksti on siten saanut nimensä tavasta, jolla Israelin kansan mennyt historia jaetaan siinä 49 vuoden jaksoihin riemuvuosien jaon mukaan.

34 VanderKamin (2001) ajoitus perustuu Riemuvuosien kirjan sisältämiin viitteisiin historiallisista tapahtumista, Qumranista löytyneiden Riemuvuosien kirjan fragmenttien paleografiseen ajoitukseen, Riemuvuosien kirjan riippuvuuteen varhaisemmista kirjallisista lähteistä sekä teoksessa esitettyyn asenteeseen muita kansoja kohtaan.

maahan.³⁵ Riemuvuosien kirjan uudet korostukset (suhteessa 1.–2. Mooseksen kirjoihin) pyritään saamaan hyväksytyksi vetoamalla Mooseksen ja läsnäolevan enkelin³⁶ auktoriteettiin.³⁷

Riemuvuosien kirjan mukaan juutalainen laki on ollut aina olemassa. Se kirjoitettiin taivaallisiin tauluihin jo ennen maailman luomista. Siten rituaalit, kuten sapatin viettäminen, ympärileikkaus, uhraaminen, ja juhlien viettäminen oikeana ajan kohtana ovat olleet käytössä aikojen alusta asti. Tästä seuraa, että yksityiskohtainen ja oikea uskonnonharjoittaminen on Riemuvuosien kirjan mukaan aina ollut mahdollista. Sapatin viettäminen ja Israelin asema valittuna kansana ovat teoksen mukaan myös peräisin jo luomisesta. Riemuvuosien kirjassa korostuu ajatus, jonka mukaan nämä erilaiset määräykset ovat periytyneet katkeamattoman papillisen linjan välityksellä vedenpaisumusta edeltävältä ajalta Mooseksen aikaan. Teksti pyrkii vakuuttamaan kuulijat siitä, etteivät juutalaisuudelle tyypilliset lait olleet muuttuneet alkuajoista.

Riemuvuosien kirja esitetään Mooseksen Siinain vuorella Tooran ohella saamana salaisena ilmestyksenä lain päivien sekä maailman vuosien, vuosiviikkojen ja riemuvuosien jaosta.³⁸ Teoksessa annetaan selonteko maailman historiasta, luomisesta Jaakobin poikien Egyptiin muuttoon saakka. Kirjan noudattama kronologia perustuu luvun seitsemän kertautumiseen: riemuvuodet ovat 49 vuoden eli seitsemän vuosiviikon jaksoja, joihin kaikki maailman aika on luomisessa jaettu.

Riemuvuosien kirjassa korostettuja ideologioita ja teologisia teemoja ovat lain antaminen Israelille jo ennen Siinaita, seitsenjakoinen ajanlaskujärjestelmä, oppi enkeleistä ja patriarkkoihin liitetyt papilliset elementit.³⁹ Juutalaisilla oli Toisen temppelin ajalla käytössään useita erilaisia kalenterijärjestelmiä. Riemuvuosien kirjassa noudatetaan 364-päiväistä kalenteria erotuksena samaan aikaan joidenkin muiden juutalaisten käytössä olleesta kuu-aurinkokalenterista.⁴⁰ 364-päiväinen kalenteri tunnetaan myös muista Qumranista löytyneistä teksteistä, jotka useat tutkijat ovat tulkinneet liikkeen omiksi teksteiksi.

Riemuvuosien kirja ei ala ensimmäisestä Mooseksen kirjasta tutulla luomiskertomuksella, vaan Jumalan ja Mooseksen välisellä kohtaamisella,

mikä luo kehyyksen koko teokselle. Jumala käskee Mooseksen nousta Siinain vuorelle, jossa hän antaa laintaulut sekä opettaa aikaisemman ja myöhemmän historian kaikista lain ja todistuksen päivistä.⁴¹ Lisäksi Jumala antaa Moosekselle seuraavan ohjeen:

Kirjoita itsellesi kaikki nämä sanat, jotka julistan sinulle tänä päivänä, sillä minä tiedän heidän kapinointinsa ja uppiskaisuutensa, ennen kuin vien heidät siihen maahan, josta vannoin heidän isilleen Abrahamille, Iisakille ja Jaakobille sanoen: sinun siemenellesi minä annan maan, jossa virtaa maito ja hunaja. (Riemuv. k. 1:7.)

Myöhemmin samassa luvussa Jumala käskee läsnäolevaa enkeliä välittämään Moosekselle salattua tietoa aina luomisesta siihen asti kunnes Jumalan pyhäkkö on rakennettu kansan keskuuteen ikuisiksi ajoiksi, Herra ilmestyy kaikille, ja Siion sekä Jerusalemin ovat pyhiä (Riemuv. k. 1:26). Riemuvuosien kirjan ensimmäinen luku on osittain rinnakkainen 2. Mooseksen kirjan kohdan 24:12–18 kanssa, joskin Riemuvuosien kirjassa paikalla olevien henkilöhahmojen määrää on karsittu. Tämä on yksi monista Riemuvuosien kirjan kohdista, joissa Mooseksen kirjojen kerrontaa on selvästi muokattu ja hyödynnetty uuden kokonaisuuden laatimisessa.

Temppelikäärön ja Riemuvuosien kirjan yhtäläisyydet ja erot

Temppelikäärö ja Riemuvuosien kirja ajoitetaan karkeasti toisen ajanlaskua edeltävän vuosisadan puoliväliin. Mooseksen kirjojen katkelmia on muokattu niissä niin merkittävillä tavoilla, että uudet teokset ovat selvästi pohjatekstistään erillisiä versioita eivätkä niiden kopioita (toisin kuin esimerkiksi Samarialainen Pentateukki).

Sekä Temppelikäärössä että Riemuvuosien kirjassa korostetaan Moosesta lain vastaanottajana Siinain vuorella. Mooses ei vastaanota ainoastaan Mooseksen kirjojen sisältämää lakia, vaan myös Temppelikäärön ja Riemuvuosien kirjan sisältämät Mooseksen kirjojen tulkinnat. Kerronta alkaa Riemuvuosien kirjassa katkelmalla 2. Mooseksen kirjan luvusta 24, ja Temppelikäärössä katkelmalla saman kirjan luvusta 34 (ks. myös 5. Moos. 23).⁴² On luontevaa, että Temppelikäärön alkutilanteeksi on poimittu Toisen Mooseksen kirjan 34. luku, sil-

lä siinä Jumala puhuu Moosekselle ensimmäisessä persoonassa. Temppelekkäärön kirjoittaja pyrkii pitämään asetelmaa yllä läpi teoksen.

Temppelekkäärössä Jumala puhuttelee Moosesta ja kertoo laintulkinnan hänelle suoraan ensimmäisessä persoonassa.⁴³ Koska tekstin narratiivinen kehys on tuhoutunut lähes kokonaan, Jumalan ja Mooseksen kohtaamisen yksityiskohdat jäävät epäselviksi. Sitä vastoin vaikuttaa siltä, että kirjoituksen sisältämien ohjeiden pääpaino on temppelekin rituaalisen puhtauden säilyttämisessä. Valtaosa kirjoituksen sisällöstä tähtää tähän tavalla tai toisella. Rituaalinen puhtaus on kirjoituksen mukaan tärkeää, koska Jumala viittaa temppeleihin ja Jerusalemiin asuinpaikkanaan. Temppelekkäärö korostaa tätä kautta Jumalan ja juutalaisten suhdetta. Kun kansa seuraa ohjeita, Jumala vakuuttaa pysyvänsä heidän keskellään, kuten tähänkin asti (11QT 29:7–10; 48:17–18).

Myös Riemuvuosien kirjan alussa Jumala puhuttelee Moosesta suoraan, mutta kutsuu Mooseksen luokseen Siinain vuorelle ja antaa tälle lain taulut, jotta Mooses voi opettaa Jumalan lain kansalle. Riemuvuosien kirjassa kansan edellä kulkevalla enkelillä on merkittävä rooli, sillä hän sanelee Jumalan käskystä teoksen sisällön Moosekselle.⁴⁴ Vaikka Mooses saa teoksissa Siinailla viestin toisistaan poikkeavilla tavoilla, on se molemmissa peräisin Jumalalta. Tällä tavalla muokatuissa versioissa vedotaan Jumalan perimmäiseen auktoriteettiin Mooseksen kirjojen tulkinnan alkuperänä ja lähteenä.

Temppelekkäärö ja Riemuvuosien kirja sisältävät samanlaisia ideologisia painotuksia. Niissä molemmissa seurataan aurinkokalenteria ja erityistä tapaa hahmottaa ajanjaksoja. Tietyntyyppisen kalenterijärjestelmän noudattaminen oli erityisen tärkeää, jotta juhlat osuivat kuukausittain ja vuosittain oikeisiin aikoihin.⁴⁵ Molemmat tekstit ajoittavat kevään uuden vuoden *nisan*-kuun ensimmäiseen päivään (11QT 14:9; Riemuv. k. 7:2–3; 27:19), ja kirjoitusten kuvaukset pääsiäisen vietosta muistuttavat toisiaan. Ne korostavat ohjeiden koskevan yli 20-vuotiaita miehiä (11QT 17:6–9; Riemuv. k. 29:1, 10–20). Lisäksi molemmat tekstit viittaavat niin kutsuttuun puu-uhriin (11QT 23–25:2; Riemuv. k. 21:13–14), jota ei esiinny Toorassa.

Sekä Temppelekkäärössä että Riemuvuosien kirjassa Leevi ja leeviläiset nostetaan merkittävämpään

rooliin kuin Mooseksen kirjoissa.⁴⁶ Temppelekkäärössä leeviläiset esiintyvät säännöllisesti kohdissa, joissa käsitellään pappien vastuualueita. Niissä korostetaan leeviläisten papillista roolia. Temppelekkäärön mukaan leeviläiset saattoivat uhrata (11QT 23:9–10), kun taas Heparalaisessa Raamatussa uhras on rajattu pappien tehtäväksi. Lisäksi leeviläiset osallistuivat temppelekipalvelukseen pappien rinnalla (11QT 60:10–15). Leeviläisillä oli Temppelekkäärön mukaan myös poliittista valtaa. He kuuluivat ku-

35 Segal (2007) käsittelee tutkimuksessaan teemaa laajemmin.

36 Oikeinkirjoituksessa on tässä noudatettu Raija Sollamon laatimaa käsikirjoituksen 4QJub^a käännöstä. Se julkaistaan osana valmistella olevaa valikoitujen Qumranin tekstien päivitettyä käännöskokoelmaa.

37 VanderKam 2000; Najman 2003.

38 VanderKam 2006, 61–72.

39 Van Ruiten 2012, 121–127.

40 Kuu-aurinkokalenteri perustuu sekä auringon että kuun liikkeisiin. Tällaisessa kalenterissa kuukausi on sidottu kuun vaiheisiin ja vaihtuu aina uuden kuun aikaan. Sitten kalenterikuukauden pituus vaihtelee 29 ja 30 päivän välillä. Kuu-aurinkokalenterin vuodessa on yleensä 12 kuukautta ja näin ollen 354 tai 355 päivää: 354/355 jaettuna 12 kuukaudella on noin 29,5. Tämä on kuitenkin lyhyempi kuin sideerien vuosi eli Maan todellinen kiertoaika auringon ympäri. Tämän vuoksi vuoteen on aika ajoittain lisättävä yksi ylimääräinen kuukausi (karkauskuukausi), jotta juhlat pysyisivät sadonkorjuuajankoina. VanderKamin (1998) mukaan Qumranin liikkeessä oltiin tietoisia 364-päiväisen kalenterijärjestelmän ongelmista suhteessa sideeriseen vuoteen.

41 VanderKam 2006, 61–72.

42 Temppelekkäärön alku on tuhoutunut, joten ei ole varmuutta siitä miten teksti alun perin alkoi.

43 Temppelekkäärössä on pyritty korvaamaan kaikki lähde-tekstissä esiintyvät yksikön 3. persoonan taivutusmuodot yksikön 1. muodoilla, jotta Jumalan rooli kertojana ja Mooseksen kirjojen muokatun version antajana korostuisi.

44 Riemuvuosien kirja sisältää useita kohtia, joissa suoraan tai epäsuorasti kerrotaan enkelin sanelleen jumalallista tietoa Moosekselle (VanderKam 2001, 24–25).

45 364-päiväinen vuosi on jaollinen seitsemällä 7×52 (viikko) = 364, jolloin jokainen juhlapäivä sijoittuu vuodesta toiseen aina samalle viikonpäivälle.

46 Ensimmäinen Mooseksen kirja (29:34) mainitsee Leevin syntymän. Lisäksi nimi on mukana erilaisissa 1. Mooseksen kirjan sisältämissä Jaakobin poikien luetteloissa (ks. 1. Moos. 35:22–26; 46:8–27). Leevin nimi esiintyy myös vastaavissa Riemuvuosien kirjan listoissa, mutta lisäksi kerrotaan hänen vaimonsa nimi, Melka (Riemuv. k. 34:20). 1. Mooseksen kirjassa on vain yksi kertomus, jossa Leevillä on aktiivinen rooli. Se on kuvaus, jossa hän kostaa veljensä Simeonin kanssa Sikemin heidän siskolleen Dinalle tekemän kauheuden (1. Moos. 34:25–31).

ninkaan neuvonantajiin yhdessä pappien ja kansan päälliköiden kanssa (11QT 57:11–15).⁴⁷ Leevin valintaa ja asettamista papiksi korostetaan myös Riemuvuosien kirjassa. Eräs läpi teoksen kuljetettava teema on Nooasta alkanut patriarkkojen kautta Leevin valintaan huipentuva papillinen linja.⁴⁸

Edellä mainittujen erityispiirteiden valossa molemmat kirjoitukset tulisi sijoittaa sellaiseen kontekstiin tai konteksteihin, joissa pappien rooli olisi jollain tavalla merkittävä. Niiden taustalta tulisi etsiä yhteisöjä, joissa papit ovat olleet läsnä näkyvällä tavalla. Muuten kirjoitusten teemoja, joita on kuvailtu papillisiksi tai leeviläisiksi huolenaiheiksi, on vaikea perustella.⁴⁹

Ideologisista yhteyksistä ja samankaltaisista muokkaustekniikoista huolimatta Temppelekkäärön ja Riemuvuosien kirjan sisällöt eivät vastaa toisiaan. Vaikka molempien muokattujen versioiden kertomuksen alkutilanne on asetettu 2. Mooseksen kirjan avulla Siinaille, Temppelekkäärö sisältää pääasiassa muokattuja versioita 5. Mooseksen kirjan laeista eikä juurikaan proosamuotoista tekstiä. Riemuvuosien kirjassa puolestaan uudelleenkirjoitetaan nimenomaan 1. ja 2. Mooseksen kirjan kerronnallisista osuuksia, joihin on paikoin lisätty lakijaksoja 3. ja 5. Mooseksen kirjasta.

Tekstit erottuvat toisistaan myös laintulkinnassa, esimerkiksi puhtaussäädöksissään. Avioliittokäytänteissä tämä näkyy siten, että Temppelekkäärö kieltää avioliitot liian läheisten sukulaisten kesken (11QT 66:15–17; vrt. 3. Moos 18:12–14), kun taas Riemuvuosien kirjassa sukulaisten kesken solmitut liitot ovat ihanne, ja kaikkien keskeisten hahmojen kerrotaan solmivan avioliiton juuri lähisukulaisen kanssa. Riemuvuosien kirja ihannoii erityisesti miehen avioliittoa siskon- tai veljentyttärensä kanssa (esim. 4:27–28; 8:5–7; 19:10). Toinen puhtaussäädös, jossa kirjoitukset selkeästi eroavat toisistaan liittyy kuolemaan. Temppelekkäärö korostaa kuolleitten epäpuhtautta ja varoittaa siksi kontaktista näihin (esim. 11QT 50:4–6). Sitä vastoin Riemuvuosien kirjan luvussa 23 ruumiin epäpuhtaus ei näytä tuottavan huolta, kun Jaakob nukkuu kuolleen isoisänsä, Abrahamin sylissä (Riemuv. k. 23:1–3). Myöhemmin teksti kertoo, kuinka Jaakob palaa yhdessä vanhempiensa Iisakin ja Rebekan kanssa kuolleen luokse ja kuinka Iisak vielä suutelee kuollutta isäänsä (Riemuv. k.

23:5). Temppelekkäärön tulkinnan mukaan vastaava kosketus kuolleen kanssa ei olisi ollut sallittua.

Nämä esimerkit paljastavat, että Temppelekkääröllä ja Riemuvuosien kirjalla on useita yhtymäkohtia. Kirjoitukset linkittyvät toisiinsa temaattisesti sekä lain tulkinnan näkökulmasta.⁵⁰ Näin selkeitä linkit eivät voi olla puhdasta sattumaa, vaan on syytä olettaa, että tekstit laatineet piirit ovat muistuttaneet toisiaan. Toisaalta, koska kirjoitukset kuitenkin sisältävät selkeitä ristiriitoja ja niiden pääpaino on eri intresseissä, ei ole varmuutta laadittiinko ne saman yhteisön piirissä.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Uusien tekstilöytöjen ja niiden tutkimisen myötä tutkijoille on vähitellen hahmottumassa, miten monimuotoinen juutalaisten tekstien kirjo oli Toisen temppelekin ajalla. On käynyt ilmi, että kirjallinen toiminta oli aktiivisempaa ja tuotteliaampaa kuin mitä aiemmin oli luultu, ja kirjallisuus piti sisällään paljon muutakin kuin ne tekstit, jotka saavuttivat myöhemmin kanonisen aseman.

Suosituin pohjateksti muokatuille versioille olivat Mooseksen kirjat. On selvää, että niitä pidettiin arvovaltaisina kirjoituksina jo hellenistisenä aikana, jolloin Temppelekkäärö ja Riemuvuosien kirja laadittiin. Niitä ei kuitenkaan laadittu korvaamaan pohjatekstiä. Muokattujen versioiden tarkoituksena oli pikemminkin uudelleentulkita Mooseksen kirjojen sisältöä valikoiden ja tietyin korostuksin kuten painottaen leeviläisten roolia. Uusien tekstien kirjoittajat poimivat pohjatekstistä erityyppisiä tekstijaksoja. Temppelekkäärö tulkitsee uudelleen Mooseksen kirjojen lakiosia, kun taas Riemuvuosien kirja laatii osittain uuden version proosakerronnasta upottaen siihen lakiosioita.

Qumranin luolista löydetty muokatut versiot heijastavat erilaisia tulkintoja tunnetuista traditioista. Muokattujen versioiden sisältämät toisistaan poikkeavat tulkinnat paljastavat Toisen temppelekin ajan kirjallisuuden ja traditioiden monimuotoisuuden. Tekstien eri painotukset ja laintulkinnat viittaavat siihen, että eri ryhmillä oli erilaisia intressejä ja tulkintoja laeista.

Kuva siitä, miten erilaisiin muokattuihin versioihin suhtauduttiin Toisen temppelekin ajalla, ei ole täysin kirkas. Käsityksemme niiden muotoutumi-

sesta ja ymmärryksemme muokattujen versioiden suhteesta niiden tuntemiin traditioihin rakentuu hiljalleen tekstejä ja Toisen temppelin aikaa tutkimalla. Erilaiset tulkinnat teksteistä näkyvät myös omalla ajallamme. Raamatunlukija – maallikko tai tutkija – valitsee käyttöönsä sellaisen tekstin, joka palvelee hänen käyttötarkoitustaan parhaiten. Suurin osa käyttää tunnetuinta versiota Raamatusta, Kirkkoraamatusta. Sen olemassaolo ei kuitenkaan estä lukemasta pyhän tekstin rinnakkaisia versioita. Antiikin aikana Haprealaisesta Raamatusta tunnettiin laaja valikoima erilaisia muokattuja versioita. Eri ryhmillä oli toisistaan poikkeavia tulkinnallisia painotuksia, joiden perusteella voidaan päätellä, että erilaiset muokatut versiot oli todennäköisesti suunnattu erilaisia tarkoituksia varten.

KIRJALLISUUS

ALBANI, MATTHIAS & FREY, JÖRG & LANGE, ARMIN (ED.)

1997 *Studies in the Book of Jubilees*. Texts and Studies in Ancient Judaism 65. Tübingen: Mohr Siebeck.

ALEXANDER, PHILIP S.

1988 ”Retelling the Old Testament”. *It Is Written: Scripture Citing Scripture*. Ed. D. A. Carson & H. G. M. Williamson. Cambridge: Cambridge University Press, 99–121.

ALEXANDER, PHILIP S. & LANGE, ARMIN & PILLINGER, RENATE (ED.)

2010 *In the Second Degree: Paratextual Literature in Ancient Near Eastern and Ancient Mediterranean Culture and Its Reflection in Medieval Literature*. Leiden: Brill.

BERNSTEIN, MOSHE J.

2005 ”Rewritten Bible: A Generic Term That Has Outlived Its Purpose”. *Textus* 22, 169–196.

BROOKE, GEORGE

2002 ”The Rewritten Law, Prophets and Psalms: Issues for Understanding the Text of the Bible”. *The Bible as Book: The Hebrew Bible and the Judaean Desert*

Discoveries. Ed. E. D. Herbert & E. Tov. London: The British Library, 31–40.

2005 ”Between Authority and Canon: The Significance of Reworking the Bible for Understanding the Canonical Process”. *Reworking the Bible: Apocryphal and Related Texts at Qumran*. Ed. E. G. Chazon, D. Dimant & R. A. Clements. Studies on the Texts of the Desert of Judah 58. Leiden: Brill, 85–104.

CROSS, FRANK M.

1995 *The Ancient Library of Qumran*. Third Ed. (1958). Sheffield: Sheffield Academic Press.

FALK, DANIEL K.

2007 *The Parabiblical Texts: Strategies for Extending the Scriptures among the Dead Sea Scrolls*. Library of Second Temple Studies 63. London: T&T Clark.

FLINT, PETER & VANDERKAM, JAMES C. (ED.)

2002 *The Meaning of the Dead Sea Scrolls: Their Significance for Understanding the Bible, Judaism, Jesus, and Christianity*. San Francisco, CA: Harper.

FITZMYER, JOSEPH A.

2004 *The Genesis Apocryphon on Qumran Cave 1 (1Q20): A Commentary*. Third Ed. Biblica et Orientalia 18 B. Rome: Biblical Institute Press.

GARCIA MARTINEZ, FLORENTINO

1991 ”Sources et Rédaction du Rouleau du Temple”. *Henoch* 13, 219–232.

1994 *The Dead Sea Scrolls Translated: The Qumran Texts in English*. Transl. Wilfred G. E. Watson. Leiden: Brill.

2008 ”Sectario, non-sectario, que?” *Revue de Qumran* 23, 383–394.

GINSBERG, HAROLD L.

1967 ”Review of J. A. Fitzmyer, The Genesis Apocryphon on Qumran Cave 1: A Commentary”. *Theological Studies* 28, 574–577.

LAATO, ANTTI & RUITEN, JACQUES VAN (ED.)

2008 *Rewritten Bible Reconsidered: Proceedings of the Conference in Karkku, Finland, August 24–26 2006*. Studies in Rewritten Bible 1. Åbo: Åbo Akademi.

LANGE, ARMIN & MITTMANN-RICHERT, ULRIKE

2002 ”C. Annotated List of the Texts from the Judean Desert Classified by Genre and Content”. *The Texts from the Judaean Desert: Indices and an Introduction to the Discoveries in the Judaean Desert Series*. Eds. Emanuel Tov et al. DJD 39. Oxford: Clarendon Press, 115–164.

NAHMAN, AVIGAD & YADIN, YIGAL

1956 *A Genesis Apocryphon: A Scroll from the Wilderness of Judaea*. Jerusalem: Magnes Press.

47 Ks. myös 11QT 21:1–5, 35:4–5, 57:11–15, 61:8–9. Aiheesta lisää Stackert 2011.

48 Nooa on Riemuvuosien kirjan (6:1–3) mukaan Israelin esi-isistä ensimmäinen, jonka kuvataan uhraavan. Myöhemmin Riemuvuosien kirjan luvuissa 15, 16 ja 22 kerrotaan Abrahamista uhraamassa ja antamassa lisäkille tarkkoja uhraamiseen liittyviä ohjeita (Riemuv. k. 21).

49 Brooke 2002, 31–40; White Crawford 2008, 60–104.

50 Ks. Tempelikäärön ja Riemuvuosien kirjan vertailusta mm. White Crawford 2008.

- NAJMAN, HINDY
2003 *Seconding Sinai: The Development of Mosaic Discourse in Second Temple Judaism*. Supplements to the Journal for the Study of Judaism 77. Leiden: Brill.
- PLOEG, JOHANNES P. M. VAN DER
1978 "Une halakha inédite de Qumran". *Qumran: Sa piété, sa théologie et son milieu*. Ed. M. Delcor. Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 46. Paris: Duculot, 107–113.
- RISKA, MAGNUS
2008 "The Temple Scroll: Is It More or Less Biblical?" *Scripture in Transition: Essays on Septuagint, Hebrew Bible, and the Dead Sea Scrolls in Honour of Raija Sollamo*. Ed. Anssi Voitila & Jutta Jokiranta. Leiden: Brill, 607–613.
- RUITEN, JACQUES VAN
2012 "Biblical Interpretation in the Book of Jubilees: The Case of Early Abram (Jub. 11:14–12:15)". *A Companion to Biblical Interpretation in Early Judaism*. Ed. Matthias Henze. Grand Rapids: Eerdmans, 121–156.
- SCHIFFMAN, LAWRENCE H.
2008 *The Courtyards of the House of the Lord: Studies in the Temple Scroll*. Studies on the Texts of the Desert of Judah 75. Leiden: Brill.
- SEGAL, MICHAEL
2007 *The Book of Jubilees: Rewritten Bible, Redaction, Ideology and Theology*. Supplements to the Journal for the Study of Judaism 117. Leiden: Brill.
- SOLLAMO, RAIJA (TOIM.)
1997 *Qumranin kirjasto: Valikoima tekstejä suomeksi*. Helsinki: Kirjapaja.
- SRACKERT, JEFFREY
2011 "The Cultic Status of the Levites in the Temple Scroll: Between History and Hermeneutics". *Levites and Priests in Biblical History and Tradition*. Ed. Mark Leuchter & Jeremy M. Hutton. Ancient Israel and Its Literature 9. Atlanta: SBL, 199–214.
- STEGEMANN, HARTMUT
1988 "The Origins of the Temple Scroll". *IOSOT Jerusalem Congress Volume*. Supplements to Vetus Testamentum 40. Leiden: Brill, 235–256.
- TOV, EMANUEL
1994 "Foreword". *Qumran Cave 4. VIII: Parabiblical Texts, Part I*. Ed. H. Attridge et al. DJD 13. Oxford: Clarendon Press.
- VANDERKAM, JAMES C.
1989 *The Book of Jubilees: A Critical Text*. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 510 / Scriptorum Aethiopicum Tomus 87. Leuven: Peeters.
- 1998 *Calendars in the Dead Sea Scrolls: Measuring Time*. London: Routledge.
- 2000 "The Angel of Presence in the Book of Jubilees". *Dead Sea Discoveries* 7.3, 378–393.
- 2001 *The Book of Jubilees*. Guides to the Apocrypha and Pseudepigrapha. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- 2002 "The Wording of Biblical Citations in Some Rewritten Scriptural Works". *The Bible as Book: The Hebrew Bible and the Judaean Desert Discoveries*. Ed. E. D. Herbert & E. Tov. London: The British Library, 41–56.
- 2006 "The Scriptural Setting of the Book of Jubilees". *Dead Sea Discoveries* 13, 61–72.
- 2008 "Recent Scholarship on the Book of Jubilees". *Currents in Biblical Research* 6, 405–431.
- VERMES, GEZA
1973 *Scripture and Tradition in Judaism: Haggadic Studies*. Studia Post-Biblica 4. 2. Rev. Ed. (1961). Leiden: Brill.
- 1986 "Biblical Midrash". *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ: A New English Edition*, vol. 3.1. London: T&T Clark, 308–341.
- WEISSENBERG, HANNE VON
2009 "Qumranin Raamattu". *Aarre saviastioissa: Qumranin tekstit avautuvat*. Toim. J. Jokiranta. Helsinki: Kirjapaja, 137–147.
- WEISSENBERG, HANNE VON & PAKKALA, JUHA & MARTTILA, MARKO (ED.)
2011 *Changes in Scripture: Rewriting and Interpreting Authoritative Traditions in the Second Temple Period*. Beihefte zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft 419. Berlin: de Gruyter.
- WHITE CRAWFORD, SIDNIE
2008 *Rewriting Scripture in Second Temple Times*. Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- YADIN, YIGAL
1985 *The Temple Scroll: The Hidden Law of the Dead Sea Sect*. New York: Random House.
- ZAHN, MOLLY M.
2010 "Rewritten Scripture". *The Oxford Handbook of the Dead Sea Scrolls*. Ed. T. H. Lim & J. J. Collins. Oxford: Oxford University Press, 323–336.
- 2011 *Rethinking Rewritten Scripture: Composition and Exegesis in the 4QReworked Pentateuch Manuscripts*. Studies on the Texts of the Desert of Judah 95. Leiden: Brill.